

מעדני כתא

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

פרשת חיי שרה תשפ"ג, שנה רביעית ג'ליון 164

בענין ש"ץ ששכח בתפילת הלחש ותן טו"מ ונזכר אחר שמע קולנו האם יחזור תפילתו

להתפלל בלא טו"מ הכא מפני טורח הציבור משלים תפלתו ואחר כך ישרים חסרונם בחזרת הש"ץ וזה לכאורה דלא כמו שנועד בשם הגר"ח.

יבואר דקדוק בדברי הרמב"ם דטו"מ הוי חיסרון הזכרה וביעור"י הוי חיסרון הזכרה

ושמעתי מידידי הגאון ר' מנחם טוקר שליט"א לדקדק מדברי הרמב"ם בפרק י' מהלכות תפילה הלכה ט' להפך דחיסרון טו"מ הוי כהתפלל וחסר הזכרה וכשלא אמר יעו"י הוי כלא התפלל, וז"ל מי ששכח שאלה בברכת השנים אם נזכר קודם שומע תפלה שואל את הגשמים בשומע תפלה, ואם אחר שבידך שומע תפלה חוזר לברכת השנים, ואם לא נזכר עד שהשלים כל תפלתו חוזר לראש ומתפלל שנייה.^א וברמב"ם שם הלכה י' כתב וז"ל 'טעה ולא הזכיר יעלה ויבא אם נזכר קודם שישלים תפלתו חוזר לעבודה ומזכיר, ואם נזכר אחר שהשלים תפלתו חוזר לראש', ומשמע דלענין יעלה ויבוא לא כתב דמתפלל שניה אלא חוזר לראש, ומבואר דמי שלא הזכיר טו"מ הרי תפלתו תפלה וחוזר ומתפלל שניה אבל מי שלא הזכיר יעלה ויבוא הרי הוא כלא התפלל ולכן כתב דחוזר לראש ואינו חשוב כמתפלל שניה והוא היפך ממה שמטו משמיה דהגר"ח.

יבואר דמדברי הרמב"ם והשו"ע הנ"ל משמע דבכל טעות שטעה אע"פ דהוי ודאי כלא התפלל אינו חוזר

אכן מסתימת הרמב"ם והשו"ע משמע דבכל טעות שטעה הש"ץ בתפלתו בלחש אפי' כשהוא בתוך התפלה אם אינו מג' ראשונות אינו חוזר, אלא ממשיך בתפלתו מפני טורח הציבור לא שנה ביעו"י ולא שנה בטו"מ דבשניהם יכול לסמוך על חזרתו, ובאמת משמע מדבריהם שגם היכא שטעה באחת מן הברכות כגון שטעה וחתם במקום הרוצה בתשובה חנון המרבה לסלוח או ששאל מטר בימות הגשמים דמ"מ אינו חוזר ומתפלל, ובה' בוודאי צ"ב כיצד מותר לו להמשיך בתפלתו בדטעויות כאלו הרי הוי כלא התפלל ומה שממשיך הוי ברכה לבטלה.

והנה בבבב"י יוסף הביא דהמהר"י ע"אש הסתפק בש"ץ שטעה בתפלת הלחש האם ימשיך בתפלתו ויסיימו בלא תיקון חסרונם או יפסיק תפלתו במקומו, ובבב"י יוסף כתב דפשוט שאסור לו להמשיך דכל מה שימשיך הוי ברכה לבטלה, ומשמע מדבריו דאפי' בטעה ביעו"י דהוי ודאי כהתפלל כמו שנת"ל מ"מ אינו יכול להמשיך בתפלתו, וצ"ע איך יפסיק תפלתו באמצע הרי ברכות מעכבות זה את זה וכל שחיסר ברכה הרי הוא כלא התפלל ויעשה כל ברכותיו לבטלה בשביל טורח ציבור וצ"ע רב בזה.

והנה לענין מי ששכח טו"מ אם יוכל להמשיך בתפלתו לכאורה בזה נראה דלכולי עלמא חשיב תפלה אפי' להגר"ח וצ"ל ואינו ברכה לבטלה לכולי עלמא.

דהנה בשכח יעלה ויבוא בתפלתו נחלקו חכמי פרוניצא ורבינו יהודה [בברכות דף כ"ו ע"ב בתוס' וברא"ש שם] דנחלקו במי שלא אמר יעלה ויבוא כר"ח במנחה ונזכר בלילה במוצאי ר"ח, אם צריך להתפלל ערבית שתים, דחכמי פרוניצא ס"ל דחשיב כמו שלא התפלל מנחה כלל ולהכי צריך להתפלל ערבית שתים לתשלומי מנחה, ורבינו יהודה ס"ל דחשיב שפיר כהתפלל אלא דחסר לו ההזכרה וכל דין חזרה על התפילה היא כדי להשלים ההזכרה, א"כ כאן שהוא כבר במוצאי ר"ח וגם אם יחזור לא יאמר יעלה ויבוא, א"צ לחזור, והדברים עתיקים.

יבואר ב' ראיות דלכולי עלמא יעו"י הוי חיסרון הזכרה ולא הוי כלא התפלל

ויעיין בקהלות יעקב ברכות (סי' ט"ז) שהוכיח דבדואי לכולי עלמא לא חשיב כלא התפלל כלל וכמשנ"ת, שהרי אמרו בגמ' ברכות דף ל' ע"ב דש"ץ ששכח יעו"י בשחרית אינו חוזר שהרי עתיד להזכירו במוסף ואי נימא דמי שלא הזכיר יעו"י בתפלתו

והנה במשנ"ב סי' רס"ח כתב דמי שטעה והתפלל ביו"ט תפלת שחרית של יו"ט שדומה למוסף אלא שלא אמר בה ומפני חטאיו וחסר את הקרבנות כיון שלא הזכיר קרבנות המוספין חוזר ומתפלל, אמנם הגר"א והצ"ח והח"י אדם ורע"א סב"י לא כן דאינו חוזר ומתפלל, וראייתם מהגמ' הנ"ל לענין טעה דאינו חוזר ומתפלל תפלת המוספין מפני שיכול לאומרה במנחה ולכאן בשלמא בשחרית היכא דשכח יעו"י הרי יזכיר אח"כ יעו"י בתפלה הבאה שיזכיר את הו"ט, אבל

יש לעיין בש"ץ ששכח ותן טו"מ בברך עלינו בתפלת לחש שלו ונזכר ברכה, וביחיד כה"ג חוזר לברך עלינו כיון דטעה בזו ובזו, אבל בש"ץ יל"ע האם כיון דעומד לחזור את התפילה בציבור האם יוכל לסיים תפילתו, ולסמוך על תפילת הש"ץ שלו אח"כ, כיון דאם יחזור לברך עלינו הרי זה טרחא דצבורא, או דאם יסיים בלא הזכרת טו"מ הוי ברכה לבטלה.

יבואר דינו של ש"ץ ששכח בתפילת לחש יעו"י שאינו חוזר לרצה

וכה"ג יל"ע בשכח יעלה ויבוא והמשיך בתפילתו, האם יחזור לרצה או יסיים ויסמוך על חזרת הש"ץ, אכן בנידון זה לכאן יסיים תפילתו ויסמוך על חזרת הש"ץ, משום דאינו ברכה לבטלה אם יסיים תפילתו אלא הוי חיסרון הזכרה. והנה אם סיים תפלתו ונזכר שלא אמר יעו"י כבר כתב בשו"ע סימן קכ"ו ס"ד שש"ץ שטעה בתפלתו אינו חוזר ומתפלל אלא סומך על תפלתו שיתפלל כש"ץ משום טורח ציבור, אלא דיש להסתפק אם עומד באמצע תפלתו מה יעשה אם יתקן תפלת לחש שלו ויסיים תפלתו, או שלא יסיים תפלתו ויסמוך על תפלת הש"ץ, אלא דא"כ הרי עושה בזה כל ברכותיו לבטלה ואיך יפסיק תפלתו באמצע.

יבואר דמדברי המג"א והלבוש יש להוכיח שגם באמצע תפלתו סומך על מה שיחזור להתפלל תפלת הש"ץ

והנה ברמב"ם פ"י מהל' תפלה ה"ב כתב בזה"ל 'אבל אם טעה ש"ץ כשהוא מתפלל בלחש אני אומר שאינו חוזר ומתפלל בלחש פעם שניה מפני טורח ציבור, אלא סומך על התפלה שיתפלל בקול רם, וכן פסק השו"ע סי' קכ"ו ס"ד 'אם טעה ש"ץ כשהתפלל בלחש לעולם אינו חוזר ומתפלל שנית מפני טורח הציבור אלא סומך על התפלה שיתפלל בקול רם, והוא שלא טעה בשלוש ראשונות שאם טעה בהם לעולם חוזר כמו שהיחיד חוזר, וכן הוסיף הטור שבג' ראשונות חוזר, ובכס"מ כתב דיש גירסא ברמב"ם ג"כ והוא שלא טעה בג' ראשונות.

ומבואר מדברי הרמב"ם והשו"ע דמלבד בג' ראשונות אין הש"ץ חוזר מפני טורח הציבור, ובפשוטו איירי אחרי שסיים הש"ץ תפלתו ונזכר שטעה דאינו חוזר אלא על ג' ראשונות, אמנם לכאן אין בזה כ"כ חידוש דגם ביחיד כה"ג אינו צריך לחזור לדברי בעל ההלכות גדולות דס"ל דבכל טעות יכול לסמוך על מה ששומע מן הש"ץ, וכ"ש הש"ץ עצמו שחוזר ומתפלל בעצמו שאינו חוזר על תפלת הלחש ידידה ויוכל לסמוך על תפלתו ואמאי אצטריך לטעמא דמפני טורח הציבור לא יחזור להתפלל שנית.

ובמשנ"ב שם ס"ק י"ז כתב על דברי השו"ע דהוא שלא טעה בג' ראשונות 'ודווקא כשנזכר קודם שהשלים תפלתו דלית בזה טורח ציבור כ"כ, אבל אחר שהשלים תפלתו אינו חוזר כן כ' הלבוש וכן הסכימו עמו הרבה אחרונים, ומבואר מדבריהם דגם כשהוא בתוך תפלתו אינו חוזר על דבר שאינו מג' ראשונות, ובפשוטו הרי הוא משלים תפלתו דאי אינו משלים תפלתו הרי כל ברכותיו שבידך הם לבטלה ואיך יפסיק באמצע תפלתו ויגרום שכל ברכותיו יהיו לבטלה וא"כ בוודאי חונתו שישלים תפלתו אפי' שלא תיקן טעותו ומוכרח שגם בזה חשיב שפיר תפלה.

יבואר שגם בחיסר טו"מ יכול לסיים תפלתו בלא טו"מ וא"כ ע"כ שגם בלא הזכרת טו"מ חשיב תפלה

ומסתימת דבריו משמע דבכל טעות יכול להשלים תפלתו וגם בטעה בטו"מ בימות הגשמים יכול להשלים תפלתו בלא טו"מ ואי נימא דלא חשיב תפלה איך ישרים תפלתו בלא טו"מ ויברך ברכה לבטלה וע"כ דחשיב תפלה ואע"פ שאין לו

^א ובגמ' שם איתא דגם במוספין אם טעה (היינו שהתפלל אתה חזון כמש"כ רש"י שם) אינו חוזר מפני שיכול לאומרה במנחה, [ובגמ' מסקינן דאיירי בציבור וכתב רש"י בזה"ל 'דאין מחזירין משום דשמע ליה מש"צ ואיכא מקצת הזכרה, אבל ביחיד צריך לחזור ובה"ג מפרש לה בש"צ משום מירחא דצבורא אבל יחיד הדר'].

חשוב כלא התפלל כלל א"כ איך מהני מה שיוזכר במוסף והרי לא התפלל שחרית כלל, ומוזכר לכאורה דלכו"ע לא חשיב כלא התפלל כלל אלא שחסר לו בתפלה, והיינו דחסר לו בשלמות התפלה וכיון שאין לו תפלה שלימה יכול להשלימו בערבית הגם שלא יזכיר יעלה ויבוא בתפלתו שהרי יתפלל ערבית תפלה שלימה.

וכן מבואר לכאורה דאם חסר הזכרה בתפלתו יכול לצאת יד"ח בשמיעתו מהש"ן, ומי שלא התפלל אינו יכול לסמוך על חזרת הש"ן דההלכה הוא דבקי אינו יוצא בחזרת הש"ן (כמבואר בר"ה דף ל"ד), אך שיטת הבה"ג (הובא בתוס' בברכות כ"ט ע"ב) דיכול לצאת חסרון הזכרה בשמיעה מחזרת הש"ן ומוכח דלא חשיב כלא התפלל כלל, אכן בתוס' ברכות דף כ"ט ע"ב שהביא דברי הבה"ג נראה דס"ל דאפי' בחסר ברכה יכול לצאת מהש"ן, אך המהר"ם שהביא התוס' וכן פסק הט"ז ס"ל דרק בחסרון יעלה ויבוא יכול לשמוע מן הש"ן ולא בחסרון ברכה, והחילוק בזה משום דחסרון יעלה ויבוא הוא כהתפלל אלא חסר לו ברכה וכה"ג יכול לצאת תפלתו מן הש"ן אבל כשלא התפלל כיון דהוא בקי צריך לחזור בעצמו, וכל שחיסר ברכה חשיב כלא התפלל.

יבואר דהש"ן לא גרע מיחיד ששכח הזכרה שיכול לסמוך על תפלת הש"ן כמש"כ הבה"ג

והנה בשו"ע קכ"ד ס"י פסק דמי ששכח יעלה ויבוא יכול לצאת מהש"ן ללא חולק, וכן הט"ז שם אע"פ דס"ל דלענין חסרון ברכה אינו יוצא מהש"ן אבל חסרון יעו"י ס"ל דיוצא מהש"ן, ומשמע דלכו"ע בחסרון יעו"י מהני לצאת מן הש"ן, ולכאורה לחכמי פרוכניצא דס"ל דהוי כלא התפלל כלל מ"ט יכול לצאת תפלתו מן הש"ן הרי כל שלא התפלל הרי אינו מוציא את הבקי, ובהכרח דאפי' לחכמי פרוכניצא לא חשיב כלא התפלל כלל, והיינו דגם לחכמי פרוכניצא לא חשיב כלא התפלל כלל אלא שחסר לו בתפלה, והיינו דחסר לו בשלמות התפלה וכיון שאין לו תפלה שלימה ס"ל דיכול להשלימו בערבית הגם שלא יזכיר יעלה ויבוא בתפלתו שהרי יתפלל ערבית תפלה שלימה אבל תפלתו גם בלא יעו"י חשיב שפיר תפלה.

וכן הוא לשונו הטהור של רבינו יונה בברכות ריש פרק תפלת השחר וז"ל אבל חכמי פרוכניצא ז"ל אומרים דכיון שבאותה תפלה לא יצא ידי חובת **התפלל אותה כדנה כמי שלא התפלל כלל** דיינינן ליה ומתפלל שתיים לערב, ונראה מדבריו דיינינן ליה כמו שלא התפלל כלל אבל באמת הרי התפלל אלא כל שתפלתו חסירה הרי דינו כלא התפלל שיכול לחזור ולהתפלל.

נסתפקתי אם מי ששכח טו"מ בתפלתו אם יכול לסמוך על שמיעתו מן הש"ן כמו שכתבו התוס' בשם הבה"ג שמי ששכח יעלה ויבוא בתפלתו יכול לשמוע תפלתו מן הש"ן.

איתא בירושלמי ברכות פרק ג ה"ג תני כל מצו' שאדם פטור אדם מוציא את הרבים ידי חובתן חוץ מברכת המזון והא דתנינן כל שאינו חייב בדבר אין מוציא את הרבים ידי חובתן הא אם היה חייב אפי' אם יצא מוציא א"ר לייא שנייא היא ברכת המזון דכתיב בה ואלתל ושבעת וברכת את ה' אלהיך מי ששאל הו' יברך ר' יוסי ור' יודה בן פזי הוו מתיביב אמרו לא מסתבר בקרית שמע שיהא כל אחד ואחד משנן בפיו לא מסתבר בתפלה שיהא כל אחד ואחד מבקש רחמים על עצמו ע"כ, וכן איתא בשלה"ר ר"ה שהבקי אינו יוצא בתפלת הש"ן ולא מהני תפלת הש"ן אלא למי שאינו בקי.

ומ"מ כתבו התוס' ברכות דף כ"ט ע"ב בשם הבה"ג דבכל דבר שמחזירין אותו בתפלתו יכול לצאת מן הש"ן, וממה שכתב בכל דבר שמחזירין אותו יכול לצאת מן הש"ן נראה דאפי' בחסר ברכה יכול לצאת מן הש"ן, אבל המהר"ם שהביא התוס' וכן פסק הט"ז ס"ל דרק בחסרון יעלה ויבוא יכול לשמוע מן הש"ן ולא בחסרון ברכה, ובט"ז ס"ל דזהו גם כוונת הבה"ג, והחילוק בזה משום דחסרון יעלה ויבוא הוא כהתפלל אלא חסר לו הזכרה וכה"ג יכול לצאת תפלתו מן הש"ן, אבל כשלא התפלל כיון דהוא בקי צריך לחזור בעצמו, וכל שחיסר ברכה חשיב כלא התפלל, ובשו"ע קכ"ד ס"י פסק לענין יעו"י כן ללא חולק, ומשמע דלכו"ע ביעו"י מהני לצאת מן הש"ן, ולכאורה לחכמי פרוכניצא אי נימא דהוי כלא התפלל כלל מ"ט יכול לצאת דהוא אינו מוציא את הבקי, ובהכרח דלא חשיב כלא התפלל כלל, והיינו דלכו"ע לא חשיב כלא התפלל כלל אלא שחסר לו בתפלה, והיינו דחסר לו בשלמות התפלה וכיון שאין לו תפלה שלימה יכול להשלימו בערבית הגם שלא יזכיר יעלה ויבוא בתפלתו שהרי יתפלל ערבית תפלה שלימה. וכמשנ"ת לעיל.

לענין קרבנות מוספין הרי אם לא הזכיר בתפלת מוסף לא יזכיר עוד בתפלת מנחה, ומוכח דאם התפלל מוסף וחיסר את הקרבנות יוצא יד"ח.

ובביאור הדבר י"ל דענין המוסף הוא שכל יום יש קרבן התמיד ובימים טובים יש עוד תוספות קרבנות, וכנגד קרבן התמיד תקנו תפלת שחרית וכנגד המוספין תקנו תפלת המוספין, ולכן סברי דאפי' היכא שלא הזכיר בתפלת המוסף קרבנות המוספין מ"מ יצא יד"ח כיון שהתפלל עוד תפלה והזכיר בה את היום טוב וא"כ יש לו עוד תפלה של יו"ט כנגד המוסף הקרב באותו היום.

² ואפשר לומר בזה על פי מוש"כ המג"א סי' תקצ"ג ס"ב על מה שכתב השו"ע שם וז"ל ברכות של ראש השנה מעכבות זא"ז, כתב המג"א וז"ל משמע דבשאר ימות השנה אם יודע ברכה א' אימרה ואין מעכבות זא"ז וכ"מ בגמרא, עכ"ל, ולדבריו גם אם אומר ברכה אחת אינו ברכה לבטלה.

ולפ"ז נראה פשוט דהוא הדין בשכח טו"מ בתפלתו יכול לצאת מן הש"ן אפי' למש"כ הגר"ח שמי ששכח טו"מ בערב שבת מתפלל בליל שבת ערבית שתיים מכל מקום תפלתו חשובה תפלה ואינה לבטלה (דלא גרע טו"מ מחסרון יעו"י לחכמי פרוכניצא) אלא שתפלתו חסירה, ולהכי יכול להשלים תפלתו בליל שבת אע"פ שאינו מזכיר טו"מ, אבל סו"ס הרי בקש רחמים על עצמו וכל שבקש רחמים על עצמו יכול לצאת חיוב תפלתו מן הש"ן.

וא"כ הכ"נ ש"ן ששכח יעו"י או טו"מ בתפלת לחש שלו שפיר אפשר שיוכל להמשיך בתפלתו כיון דלכולי עלמא לא חשיב ברכה לבטלה אלא חשיב תפלה חסירה או דלא חשיב אלא כחסרון הזכרה ומשום טורח ציבור יוכל לסמוך על חזרת התפלה בכדי שלא להטריח את הציבור [אך יל"ד שבכדי לחזור לרצה אינו כ"כ טורח הציבור].

יבואר דהדרך היותר טובה לצאת מן הספיקות הוא שהש"ן יחזור לשמע קולנו ושם יזכיר ותן טו"מ

אמנם כיון דהברכי יוסף ס"ל דאסור לו להמשיך בתפלתו דהוי ברכה לבטלה, וגם אם לא נאמר כהברכי יוסף שהוא ברכה לבטלה אבל נראה שגם אם אינו ברכה לבטלה לא התירו לו להמשיך בתפלה חסירה, שהרי כל השוכח יעלה ויבוא וזכר בשים שלום חזור לרצה ונמצא כל ברכותיו שבירך באמצע הם לבטלה שהרי אינו כחלק מתפלתו וא"כ הם לבטלה, ולכאורה היה ראוי להמשיך ולגומר תפלתו שלא יהיו ברכותיו לבטלה ולחזור ולהתפלל תפלה עם יעלה ויבוא, וחזוין דלא שרינן ליה להתפלל תפלה שאינה הגונה אפי' אם יאה ברכותיו לבטלה ואין נאמר לו להמשיך לאותו ש"ן שטעה בתפלת לחש שלו שיתפלל תפלה שאינה כהגון, וצ"ע.

אמנם בספר תהל"ד נראה דס"ל דיכול להמשיך בתפלתו, ולכאורה היה נראה להורות להש"ן שלא יחזור לברך עלינו אלא יחזור לשמע קולנו משום טורח ציבור ויזכיר שם ותן טו"מ, ואע"פ דאם טעה בזו ובזו שלא הזכיר לא בברך עלינו ולא בשמע קולנו חוזר לברך עלינו מ"מ הכא שיש בזה ספק ברכה לבטלה עדיף טפי שיחזור לשמע קולנו, דאם ימשיך בתפלתו הוי ברכה לבטלה לד' הברכי יוסף ואם יחזור לברך עלינו הוי ברכה לבטלה לד' התהל"ד וכן"ל, ולעמוד באמצע תפלתו בודאי הוי ברכה לבטלה וא"כ כשיחזור לשמע קולנו לכאורה עדיף, דבזה לכולי עלמא בדיעבד יצא ידי תפלתו שהרי גם אם חייב לחזור לברך עלינו נראה פשוט שאם חזר לשמע קולנו יצא ולכן בזה נראה שיחזור לשמע קולנו וצ"ע למעשה.

בעניין שכח טו"מ ונזכר באמצע התפלה אם יכול לצאת חסרונו מהש"ן

ולפ"ז נראה פשוט דהוא הדין בשכח טו"מ בתפלתו יכול לצאת מן הש"ן אפי' למש"כ הגר"ח שמי ששכח טו"מ בערב שבת מתפלל בליל שבת ערבית שתיים מכל מקום אין תפלתו לבטלה אלא שתפלתו חסירה ולהכי יכול להשלים תפלתו בליל שבת אע"פ שאינו מזכיר טו"מ, אבל סו"ס הרי בקש רחמים על עצמו וכל שבקש רחמים על עצמו יכול לצאת חיוב תפלתו מן הש"ן.

אלא דיל"ע במי ששכח יעו"י בתפלתו דיכול לשמוע תפלתו מהש"ן, מה הדין היכא שלא סיים תפלתו, דהנה השו"ע איירי היכא שגמר כבר תפלתו דאינו צריך לחזור בעצמו אלא סגי שישמע מהש"ן, אבל היכא שהוא עומד עדיין באמצע תפלתו, וכגון ששכח יעו"י ונזכר לאחר מודים דצריך לחזור לרצה לא מבואר בהדיא אם ג"כ יכול לצאת מהש"ן.

יבואר דברי הגרע"א שגם כשעומד באמצע תפלתו יכול לצאת מהש"ן

והנה ברעק"א בגליון השו"ע שם והובא בבה"ל כתב שגם באמצע תפלתו הרי הוא יוצא מן הש"ן וז"ל שם, עיין בלשון תוס' והרא"ש דמשמע להדיא אף היכא דלא גמר תפלתו וא"צ לחזור לראש התפלה אלא לחזור לרצה מ"מ אינו חוזר וישמע מהש"ן כל התפלה ע"ש. ובכה"ג לכאורה מפסיק מיד ואינו גומר תפלתו כיון דרצונו לצאת בשמיעה מהש"ן ממילא מה שגומר תפלתו הוי ברכה לבטלה. ולענ"ד בכה"ג דא"צ לחזור לראש רק לרצה אפשר דימתין עד שיגיע הש"ן לרצה ומשם ואילך יכוין לתפלת הש"ן וא"צ לשמוע כל התפלה מראשו ועד סופו עכ"ל.

ויש להעיר בדבריו בתרתי. חדא, דהנה מלשון הגרע"א שכתב אפשר דימתין עד שיגיע הש"ן לרצה ומשם ואילך יכוין לתפלת הש"ן וא"צ לשמוע כל התפלה מראשו ועד סופו, משמע דמספקא ליה בזה, ואפשר ליה נמי שישמע מתחילת התפלה מהש"ן, ולכאורה נראה דאין לו לעשות כן, דאם ישמע שוב מתחילת התפלה מהש"ן יתברר שכל הברכות שבירך עד עכשיו יהיו לבטלה, דהא השתא הוא יוצא בתפלת הש"ן וא"צ

אכן כל האחרונים חולקים בזה כמבואר במ"ב שם וכתב שם במ"ב שאינו אלא כבקשת רחמים ואינו בתפלה כלל ואפשר דמכל מקום אינו ברכה לבטלה, והכי נמי אפי' שלא אמר אלא מקצת מן הברכות הרי הוא כבקשת רחמים ואינו ברכה לבטלה.

אכן בקהלות יעקב סימן י"ז האריך דלא יתכן דברי המגן אברהם אלא באינו בקי שאינו יודע להתפלל כל הברכות, בזה התירו לו להתפלל הברכות שידוע, אע"פ שאינו חשוב תפלה מ"מ התירו לו להתפלל הברכות שידוע משום בקשת רחמים, אבל מי שבקי אינו יכול לברך אלא אם מברך כל הברכות, ואי אינו מברך את כולם הרי הברכות שבירך הם לבטלה יעו"ש.

ולדבריו אפשר לומר דגם בשליח ציבור כיון שלא רצו להטריח את הציבור נתנו לו רשות להתפלל הברכות שעדיין לא בירך אע"פ שאין לוה תורת תפלה, מ"מ משום טריחא דציבורא התירו לברך ברבות אלו ולא הצריכו הש"ן לחזור כשטעה וצ"ע.

לברכותיו כלל, ולכן היה נראה שלא יצא מהש"ץ אלא ממקום שצריך לחזור תפלתו, ואמאי מספקא ליה להגרע"א בזה וכתב רק ואפשר שא"צ לחזור לשמוע מהש"ץ אלא ממקום שצריך לחזור וצ"ע.

יבואר דאם אכתי לא סיים תפלתו לדעת הט"ז אינו יכול לצאת מהש"צ

עוד יש להעיר בדבריו, דהא נתבאר דדעת הט"ז כהר"מ דאין יכול לצאת מהש"צ רק אם התפלל כבר אלא שחיסר הזכרה כמו יעו"ו וכדו', אבל אם חיסר ברכה מהתפלה אינו יכול לצאת מהש"צ, וא"כ הכא שעומד ברצת ועדיין לא גמר תפלתו איך יכול לצאת מהש"צ, הא חסרים לו כל הברכות מרצה עד סוף שמו"ע שעדיין לא התפלל.

יבואר אם גם בטעה בג' ברכות ראשונות או בג' אחרונות יכול לצאת מהש"צ

ונראה עוד דאף אם נימא דדעת הבה"ג שאפילו אם חיסר ברכה יכול לצאת מהש"צ, וכן משמע בב"י בסוף סי' קכ"ד שכתב וז"ל ואף על פי שכתבו התוספות שהר"ם פסק דדוקא שכח להזכיר של ראש חודש אבל שכח ברכה שלמה מחזירין אותו ואינו יוצא בשמיעתו משליח ציבור, לא חשש רבינו [הטור] לדבריו מאחר שכל הפוסקים האלה לא כתבו אלא דברי בעל הלכות גדולות לבד עכ"ל. משמע דס"ל להב"י דדעת הבה"ג הוא שאפילו בחיסר ברכה יכול לצאת מהש"צ. מ"מ אין זה פשוט שיכול לצאת מהש"צ עד סוף התפלה.

דהנה בספר תהלה לדוד סי' קכ"ד ס"ק ו' העיר על הב"י דאם נימא שגם בחיסר ברכה שלמה יכול לצאת מהש"צ א"כ גם בחיסר כמה ברכות יוכל לצאת מהש"צ, ואיזה שיעור יש לדבר, דוכי נאמר שאם אמר ברכת אבות לבד מיקרי שהתפלל שיהיה

בש"ע בסוף סי' רס"ח כתב דמי ששמע מהש"ץ ברכת מעין שבע בתפילת ערבית של שבת והוא טעה בתפילתו בענין שהי' צריך לחזור או שלא התפלל כלל יצא יד"ח. והטור הביא דין זה בשם רב משה גאון ורב נטרונאי, והקשה עליהם שתי קושיות, חדא דהא הוא חייב בשבע ברכות ואיך יוצא שבע ברכות במעין שבע בלבד, ועוד דהא קי"ל שאין הש"צ מוציא את הבקי.

ובב"י שם ביאר, דס"ל להגאונים דכיון שתפלת ערבית רשות אין זה חמור כמו שאר התפלות ואפילו בקי יכול לצאת מהש"צ, וכן הקילו גם שיוצא במעין שבע בלבד.

יבואר דברי הרמב"ם בהא דלא תקנו חזרת הש"צ בתפלת ערבית

ולכא"ו יש בזה הערה גדולה, דהנה ברמב"ם בהל' תפלה פ"ט הל' ט' כתב בהא דלא תיקנו חזרת הש"צ בתפלת ערבית וז"ל ואינו חוזר להתפלל בקול רם ערבית לפי שאין תפלת ערבית חובה לפיכך לא יברך ברכות לבטלה שאין כאן אדם שנתחייב בהם כדי להוציא ידי חובתו עכ"ל. וכונת הרמב"ם דהרי הא דיכול להוציא אחרים בתפלה אע"פ שכבר התפלל הוא משום דקיי"ל בגמ' ב"ה דף כ"ט א' דכל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא, ופירש רש"י שם שהרי כל ישראל ערבין זה לזה למצוות, וכיון שחבירו עדיין לא בירך הרי הוא ג"כ חייב בברכה זו בשביל חבריו, וא"כ בתפלת ערבית שהיא רשות ואינו חייב בה ליכא ערבות על זה.

ומעתה צ"ע טובא איך אפשר לצאת התפלה בברכת מעין שבע מהש"צ, הא מבואר ברמב"ם דבתפלת ערבית שהיא רשות אי אפשר להוציא אחרים יד"ח.

יבואר מש"כ היעב"ץ דערבית של ליל שבת הוי חובה

והיה מקום לומר בדעת הרמב"ם דס"ל כמו שכ' היעב"ץ במור וקציעה (סימן רס"ח) דתפלת ערבית דליל שבת הוי חובה, וכ"כ השערי תשובה שם בשם סידור בית יעקב, וז"ל הבית יעקב, תפלת ערבית דשבת חובה היא לכן תיקנו להם תפלה קצרה וכעין חזרה עכ"ל.

ומבואר מדבריו דזהו גופא הטעם שתקנו בליל שבת ברכת מעין שבע משום שתפלת ערבית בליל שבת חובה, וכנראה הוקשה לו כנ"ל איך יכול הש"צ להוציא בתפלת ערבית הא כתב הרמב"ם דתפלת ערבית שהיא רשות אינו יכול להוציא יד"ח אלא ע"כ דבליל שבת תפלת ערבית הוי חובה.

וענין בירושלמי הובא בטור סימן קכ"ו נראה דש"ץ שחיסר ברכות אין מחזירין אותו, ונראה שלא חייבו הש"ץ לחזור ויכול להמשיך להתפלל ואע"פ דלא קי"ל כוותיה, וכן יש גירסא אחרת בירושלמי שאין מסלקין אותו מלהיות ש"ץ אם טעה חוץ מכתבה ברכות שנראה כפופר, אבל אפשר דבמקום טריארה דציבורא נתנו לו רשות להתפלל תפלה זו וצ"ע.

יבואר אם טעות בג' ראשונות הוי כאילו לא התפלל כלל

והנה במ"ב בסי' קכ"ד ס"ק ל"ט כתב דמשמע מלשון השו"ע דאפילו אם דלג משיב הרוח שהיא משלש ראשונות יכול לצאת מהש"צ, וכן מוכח באור זרוע סי' ת"ס, ועיי' לעיל בשערי תשובה סי' קכ"ד ס"ק ו', עכ"ד. ובשערי תשובה שם הביא מהשלמי ציבור דבטעות בג' ראשונות כיון שצריך לחזור לראש התפלה הוי כלא התפלל כלל, ואינו יכול לצאת מהש"צ.

יכול לצאת מהש"צ, וכתב דיותר נראה לומר דדוקא דילג ברכה אחת או אפילו כמה ברכות, אבל תחילת התפלה וסופה צריך שיאמר, והרי דייק לישנא דדילג, ואפשר דבעינן שיאמר ג' ראשונות וג' אחרונות דכחד חשובה אבל בלא"ה גם הב"י מודה דאינו יוצא בשמיעה מהש"צ.

והוסיף דלפ"ו נראה דכל הך דינא דהשו"ע שיכול לצאת מהש"צ זה רק בלא נזכר עד שסיים תפלתו אבל אם נזכר קודם שסיים תפלתו כיון שלא אמר ג' אחרונות לא יוכל לצאת מהש"צ, אמנם הביא שבבב"י יוסף כתב לדבר פשוט שיכול לצאת מהש"צ גם אם לא סיים תפלתו, וכן מבואר גם בדברי הגרע"א.

וא"כ מהיות טוב יותר נראה דעדיף שימתין עד שיוגיע הש"צ לרצה וישמע ממנו יעו"ו, ואח"כ יתפלל בעצמו ממודים עד סוף התפלה, ובוה יוצא לכו"ע. [אך צריך לזהר שלא ישהה כדי לגמור את כולה, דלדעת השו"ע אפילו שלא שהה מחמת אונס אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש].

דינים העולים למעשה

העולה לדניא דאם שכח וט"מ ונזכר לאחר שומע תפלה [או באופן שמסתפק אם אמר וט"מ וכו"ל] יכול להמתין עד שיוגיע הש"צ לברך עליו וישמע מהש"צ מברך עליו עד שומע תפלה ומרצה יאמר בעצמו, דאע"פ שברעק"א כתב דיכול לשמוע מהש"צ עד סוף התפלה, מ"מ כדי לצאת מפלוגתא [אם היכא שחיסר ברכה ג"כ יכול לצאת מהש"צ] עדיף טפי שיתפלל בעצמו מרצה עד סוף התפלה, דודאי אף להגרע"א עדיף טפי הכי אלא שכתב דיכול גם לצאת מהש"צ עד סוף התפלה אבל בוודאי לא גרע אם מברך בעצמו עד סוף התפלה.

בענין ברכת מעין שבע והאם תפלת ערבית בליל שבת הוי רשות

יבואר דברמב"ם מוכח שגם ערבית של ליל שבת הוי רשות

אך מלבד שזהו חידוש גדול דערבית של ליל שבת נשתנה דינו מכל ימות השבוע, ברמב"ם גופא מבואר שגם ערבית של ליל שבת הוי רשות, דברמב"ם בהל' תפלה פ"ג הל' ז' כתב וז"ל ויש לו להתפלל תפלת ערבית של ליל שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה, וכן יתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה וכו' עכ"ל. הרי מבואר להדיא שגם תפלת ערבית של ליל שבת הוי רשות, ומהאי טעמא אין מדקדקין בזמנה ויכול להתפלל מפלג המנחה, וכ"כ להוכיח במחזיק ברכה.

אולם יעו"ו בלח"מ שם שעמד בדברי הרמב"ם דבגמ' משמע דהא דיכול להתפלל ערבית בליל שבת מפלג המנחה הוא משום דקיי"ל כרבי יהודה דעד פלג המנחה הוא זמן תפלת מנחה, וכתב וי"ל דרבינו לא צריך להאי דתפלת ערבית רשות לומר דאמאי צלי של שבת בע"ש, דהא ודאי היא מצוה משום קבלת שבת, ואפי' דס"ל דתפלת ערבית חובה שפיר מצלי ליה אי אית ליה כר' יהודה, אלא מה שהוצרך לטעם זה הוא למ"ד דמצלי של מוצאי שבת בשבת דזה ודאי נראה כעושה מקודש חול ולא הוה לן למעבד הכי לכך אמר לפי שתפלת ערבית רשות וכו' עכ"ד.

ולפ"ז אפשר שאין הכרח מדברי הרמב"ם דס"ל דתפלת ערבית של ליל שבת ג"כ הוי רשות אמנם מסתימת דברי הרמב"ם שכתב האי טעמא שאין מדקדקין בזמנה משום דתפלת ערבית רשות וראי גם על תפלת ערבית של ליל שבת נראה דס"ל שגם תפלת ערבית של ליל שבת הוי רשות.

יב' דמהא גופא שיוצאין במעין שבע מוכח שגם ערבית של ליל שבת הוי רשות

אמנם אכתי קשה מהא דקיי"ל דהבקי אינו יוצא יד"ח תפלה מהש"ץ אלא צריך להתפלל בעצמו א"כ איך כתבו הגאונים שיכול לצאת תפלת ערבית של ליל שבת מן הש"ץ הרי הוא בקי וצריך לבקש רחמים על עצמו ואינו יוצא בתפלת הש"ץ וכבר הק' כן בטור שהובא לעיל וכן הק' בבאור הגר"א סי' קכ"ד ס"י וכתבו דמאחר ותפלת ערבית רשות שפיר יוצא מהש"ץ גם כשהוא בקי, ולדבריהם יקשה איך הש"ץ מוציא אחר שכבר יצא בעצמו יד"ח תפלה וכל שהוא רשות אין עליו ערבות ואינו מוציא אחרים יד"ח.

והיה אפשר לומר שכל שהוא רשות יכול לצאת יד"ח גם ממי שאינו מחוייב בדבר וכמו שפשוט שנשים יכולים לצאת יד"ח תקיעת שופר גם מאשה שאינה חייבת בתקיעת שופר שהי' כיון שאינה חייבת בדבר לקיום מצוה סגי בתקיעה דלאו בר חיובא וכן יוצאת ממי שכבר תקע בשופר ויכול להוציא משום דסגי בתקיעה של רשות כדי לבטלה וצ"ע.

אך לכא"ו יש להוכיח שגם טעות בג' ראשונות שצריך לחזור לראש ולא חזר לא הוי כלא התפלל כלל, דבשו"ע בסוף סי' קכ"ו כתב דהא דאם טעה ש"צ כשהתפלל בלחש דאינו צריך לחזור ולהתפלל מפני טורח ציבור אלא סומך על התפלה שיתפלל בקול רם הוא דוקא שלא טעה בשלש ראשונות שאם טעה בהם לעולם חוזר כמו שהיחיד חוזר, וכתב המ"ב שם ס"ק י"ז בשם הלבוש ושכן הסכימו עמו הרבה אחרונים דדוקא כשנזכר קודם שהשלים תפלתו דלית בזה טורח צבור כ"כ, אבל אחר שהשלים תפילתו אינו חוזר. והנה אם נימא דבטעות בג' ראשונות הוי כלא התפלל כלל אמאי אינו חוזר, אלא ע"כ דהוי תפלה, וכמו שנתבאר לענין יעו"ו.

י אמנם העירונ דאפשר שכונת הרמב"ם דכיון שתפלת ערבית רשות לא תקנו שיהא בו חזרת הש"ץ אבל במקום שהוצרכו לכך תקנו חזרת הש"ץ, אבל צ"ע מש"כ הרמב"ם שהוא ברכה לבטלה וצ"ע.

לקיים מצוות שופר היכי שאינו מחוייב בה וא"כ הכי נמי כיון שתפלת ערבית רשות שפיר יכולים לצאת גם ממי שכבר יצא בה יד"ח.
אמנם ממה שכתב הרמב"ם דאין חזרין התפלה בערבית משום שתפלת ערבית רשות אין יכול להוציא אחרים יד"ח אלא א"כ הוא מחוייב בתפלה אבל חזרת התפלה אינו יכול להוציא וקשה שהרי כיון שאינו אלא רשות שפיר יוצא גם ממי שאינו מחוייב בו וצ"ע.

יבואר דתפלת ערבית אינו רשות גמור ומכל מקום לית ביה ערבות

ונראה דאע"פ שתפלת ערבית רשות אינו רשות גמור שהרי כתבו התוס' בברכות דף כ"ו ע"א ובכמה דוכתי שהוא רשות לגבי מצוה אחרת שהיא עוברת אבל בחנם

אין לבטלה וא"כ כיון שאינו רשות גמור אינו יכול לצאת אלא מבר חיובא אלא שא"כ צריך ביאור אמאי אינו יכול לצאת בחזרת התפלה מהש"י כיון שהוא חובה שפיר יכול לצאת מן הש"י.
ואפשר דלא סגי בחיוב זה שיהא חבירו ערב על זה ובחיוב שאינו גמור ליכא ערבות על חבירו בזה, ולהכי כתב הרמב"ם שאין חזרין על תפלת ערבית שאינו יכול להוציא את שאינו בקי כיון שכבר התפלל ואינו ערב על חבירו שיתפלל.

אבל לפ"ז יש לומר דבתפלת ערבית של ליל שבת החשיבוהו כחובה שיכול הש"י להוציא גם כשכבר התפלל כיון שיש כאן חובה אלא שאינו חובה גמורה ובוהו שפיר החשיבוהו לחובה כדי שיוכל הש"י להוציא הרבים יד"ח וצ"ע.

בעניין אם שבח בקידוש זכר ליציאת מצרים אם יכול לאומרו לדעת הראב"ה מיד בסיום הברכה

והעירני ידידי הגאון ר' מנדל לובין שליט"א שבב"י סימן קי"ד הקשה בשם מהר"ם וז"ל ומצאתי כתוב ולמה לא תקנו ברכה בפני עצמה במקום שנוכר כמו בברכת המזון שאם שכח קובע ברכה אחת של שבת, ואמר הר"ם מפני שהיה הפסק אם יברך, ולא דמי לברכת המזון, דהתם כבר סיים הברכה דהטוב והמטיב ביבנה תקנוה ע"כ, עכ"ל.

ומבואר דבאמת מהני הזכרה גם לאחר הברכה, אלא דבזה בעינן ברכה, ולא מהני הזכרה לחוד, ולפ"ז גם בזכירת יצי"מ בקידוש לבני ברכה, שהרי מזכירו לאחר הברכה ואינו הפסק, וא"כ בעינן להזכירו בברכה, וכיון שבלא"ה צריך ברכה א"כ כבר יכול לחזור ולקדש שנית.

אלא דאם אינו אלא כהשלמות הקידוש שלא הזכיר יצי"מ א"כ קידוש ראשון שעשה אינו הפסק משום שישא בו יד"ח קידוש, אלא שחיסר הזכרת יצי"מ, ונפק"מ שאם לא יצא בו קידוש כלל הוי הפסק בין ברכת בפה"ג לשתיה ולבעי לברך שנית בפה"ג כמש"כ רעק"א בגליון השו"ע או"ח סוף סימן רע"א, אבל אם יצא בו יד"ח אינו הפסק ולא לבני לברך שנית בפה"ג.

בגליון פ' נח נסתפקנו בדברי הראב"ה דס"ל שאפשר להשלים הזכרה אחר גמור התפלה כגון בספר חיים אחר המברך את עמו ישראל בשלום.

והנה בקידוש של ליל שבת מבואר בגמ' בפסחים דף ק"ז ב' דצריך להזכיר יציאת מצרים ומדברי הביאור הלכה בסי' רע"א מבואר דפשיטא ליה דזה לעיכובא ואם לא אמר זכר ליציאת מצרים לא יצא יד"ח, וכ"כ המנחת חינוך במצוה ל"א, וכ"כ בחוט שני (ח"ד עמוד פ"ט). ועיי' במעדני כהן ח"ו סי' י"א שהארנו בזה.

וי"ע אם נזכר מיד כשסיים את הקידוש שלא אמר זכר ליציאת מצרים ועדיין לא הסיר דעתו אם לדעת הראב"ה מועיל שיאמר זכר ליציאת מצרים, דהא ס"ל להראב"ה דכל שלא התחיל ברכה אחרת חשיב כמי שעומד עדיין בתוך הברכה, ואם הסיר דעתו מהברכה ותל לא שייך להוסיף בברכה, אבל אם נזכר מיד ולא הסיר דעתו הרי הוא כמי שעומד עדיין בתוך ברכת הקידוש, ושפיר יוכל לומר מיד זכר ליציאת מצרים.

ולפי משנת"ל דהכא גם לדעת הראב"ה לא יועיל רק אם יאמר בברכה, דכיון שסליק עניינא אינו נחשב כאומר את ההזכרה בברכה.

להפריד הרע מן הטוב למען יוכל להיות טוב

כתיב בפרשת וירא ויאמר אלוקים לאברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך ובתחלה כתוב וירע הדבר מאוד בעיני אברהם על אודות בנו ולא כתב שהורע בעיניו על הרעאע"פ ששרה אמרה גרש האמה הזאת ואת בנה.
ובפי תרומת הדשן עה"ת כתב וז"ל אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך וגו' אע"פ שבקרא קמא לא כתב אלא וירע וגו' על אודות בנו יש לומר דודאי היה רע בעיניו ג"כ על אמתו אלא שלא להראות פנים בפני שרה שהיה רע בעיניו על האמה פן תתקנא בה לפי שהיתה צרתה אבל לעולם היה רע בעיניו גם כן על אמתו והכתוב מעיד על זה וכתוב כן כדי ללמוד מכאן דרך ארץ ויעו"ש שתיגרם גם באופן אחר. ובגור אריה למהר"ל וכו"פ מהר"ל דיסקין כתבו שתשובת השי"ת אל ירע בעיניך לא היתה על הצער שישא לתרבות רעה כלל כמו שמדויק בלשון הכתוב שגנאי צערו של אברהם כתב על אודות בנו ולא הזכיר צער אחר על בנו שישא לתרבות רעה ואילו בדבר ה' אליו נאמר אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך שהוסיף כאן צער האמה וצער זה הרי א"א לומר שהוא על יציאתה לתרבות רעה אלא ודאי שכאן לא ציוו לו ה' להניחם שבנו יצא לתרבות רעה רק על ענין שליחותם מביתו.

אבל בתרגום וינתן תירגם לא יבאיש בעיניך על טליא דנפס מתרבותך ועל אמתך דאנת מתרך הרי מפורש שגם לענין יציאת הנער לתרבות רעה אמר לו שלא ירע הדבר בעיניו ולפירושו הקושיא בעינה איד' ומנע מלהצטער על כך, והראיתי בס' משחת שמן כתב בשם הגאון רבי אשר זעליג מרגליות זצ"ל שזמביא מס' דעת קדושה תירין מהגאון רבי שלמה אליעזר אלפאנדרי זצ"ל שכששמעו אא"מ"ה שישא בנו לתרבות רעה ונאמר עליו והוא יהיה פרא אדם התחיל לבו נוקפו וחישוב להתחרט על מה שנשא את הגר המצרית שכזה תלה הסיבה שיש לו בן כזה ועו"א אמר לו ה' אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כלומר אל לך להתחרט על האשה המצרית ועל בנה שישא לתרבות רעה מפני שענין זה גופא הוא התחלת הטוב שכדי שיהיה יצחק שלם בתכלית השלמות ובמדרגה עליונה של עולה תמימה היה מוכרח שישא אהרן את הגר ויצא ממנו ישמעאל כדי להפריד ממנו חלק הרע כי **אי אפשר לקדושה שתבוא רק בהפריד הרע ממונה לגמרי**. והנה הצווי של הקב"ה לאברהם אל ירע בעיניך הוא מהנסיונות הקשים ביותר לאברהם לשלוח בנו שהאבו כמש"כ רש"י בעקידת יצחק אשר אהבת, את שניהם אני אוהב, והוצרך לשלח אותו ואת אשתו הגר מביתו למקום

וא"כ סברא זו י"ל ג"כ אהזכרת משיב הרוח דלא אמרינן בלא הזכיר משיב הרוח הוי כאילו לא התפלל אותה תפלה כלל, רק דאמרינן דידר תפלה יצא רק לא יצא י"ח הזכרת משיב הרוח, ואין לחלק דדוקא ברי"ח אמרינן כן אבל במשיב הרוח אפשר דהוי כאילו לא התפלל כלום, דזה אינו דהא במבואר בסי' קי"ד סעיף ו' באם שכח משיב הרוח אפי' אם סיים הברכה ונוכר קודם שהתחיל אתה קדוש א"צ לחזור בו, וע"ש בט"ז ס"ק י"ב בדמדיכי פרק קמא דתענית (ס' תריג - תרד) מביא בשם הראב"ה דלדבר משיב הרוח מיעלה ויבוא דאמרינן בפרק ג' שאכלו שבת ולא הזכיר של ר"ח אומר ברוך שנתן בו ע"ש, ואם איתא כחילוק הנ"ל א"כ מאי ראייה מייתי הראב"ה מור"ח למשיב הרוח, דלמא ברי"ח א"צ רק הזכיר לכן יצא בהזכיר קודם שהתחיל ברכה שראיה, אבל **בשכח משיב הרוח הוי כאילו לא אמר אותו ברכה כתקנה ולא יצא כמה שהזכיר אחר ההתימה**, אלא ע"כ דמוכח מראב"ה דס"ל במשיב הרוח דאין צריך רק הזכרה כמו ברי"ח, וכיון שראב"ה לומר התם דין משיב הרוח מור"ח הכי נמי ניליף אנו משיב הרוח מיעלה ויבוא לענין הנ"ל ידידי תפלה יצא רק ידי הזכיר ולא יצא כמו ברי"ח. ולפ"ז בגידון דידר ידידי תפלה יצא ובתפלה ראשונה יצא ידי הזכרת משיב הרוח רק לא יצא ידי הזכרת ר"ח לכן יצא ידי הזכרת ר"ח בתפלה שניה אף דלא הזכיר בשניה משיב הרוח, דהרי כבר יצא ידי הזכרת משיב הרוח בראשונה דהיתה תפלה גמורה לצאת ידי חובת תפלה, וכן להפיק עכ"ה.

אך כפי משנת"ל בדברי השעור הציון מבואר דס"ל הך סברא, וגם בדברים שאם לא אמרו הרי זה כאילו לא אמר אותו ברכה מ"מ מהני לאומרו לאחר הברכה לדעת הראב"ה.

יב' דמדברי הגר"ח מבואר דגם בדבר שהוא ממטבע הברכה אפשר לאומרו לאחר הברכה והנה ידוע הוראת הגר"ח דאם שכח במנחה בערב שבת לומר ותן טל ומטר דלמ"ע מתפלל כליל שבת ערבית שתיים, דאע"פ דבשכח יעלה ויבא במנחה של ר"ח הקשו התוס' מה מועיל שיתפלל ערבית שתיים כיון שעכשיו אינו ר"ח ואינו אומר יעלה ויבא אבל בטל ומטר אין להקשות כן, דטל ומטר הוא מסדר התפילה וכשלא אמר הוי משנה ממטבע שטבעו חכמים, וכאילו לא התפלל כלל, אבל יעלה ויבא רק חיוב הזכרה היא, ולא הוי כלא התפלל, רק שחייב להתפלל שנים כדי שיוזכר יעלה ויבא, וע"כ שפיר מקשו מה מהני כשיתפלל ערבית שתיים, עכ"ה.
והרי במבואר דגם בשכח ותן טל ומטר יכול לאומרו לאחר ברכת השנים קודם שהתחיל תקע בשופר, ומב' דגם בדברים שהם מעיקר הברכה מהני לאומרם לאחר הברכה וכסברת השע"צ.

י"ב יבואר אם גם בדברים שהם מעיקר הברכה מהני לאומרם לאחר הברכה והנה יש מקום לומר דכל דברי הראב"ה אמורים רק בהזכרות שאינם מנוף הברכה, אבל בדברים שקבעום לומר בתוך הברכה לא מהני לאומרם לאחר הברכה, וא"כ זכר ליציאת מצרים שקבעוהו לאומרו בתוך הברכה לכי"ע לא מהני לאומרו לאחר הברכה.
אכן מדברי השעור הציון מוכח דס"ל דגם בדברים שקבעום לומר בתוך הברכה מהני לדעת הראב"ה לאומרם לאחר הברכה, דבסי' קפ"ח ס"ק ח' כתב דאע"פ שאם לא אמר ברית ותורה בברכת המזון מחזירין אותו, נראה לי דהיינו דוקא כשנוכר אחר שהתחיל רחם נא, דלא עדיף מהזכרת יעלה ויבא בברכת רעה כששכח דיכול לומר קודם שהתחיל תיבת מודים, והכי נמי יזכיר ברית ותורה קודם רחם נא. אכן באמת זה הדין דיעלה ויבא גופא גם כן לא ברירא כמו שכתבנו לעיל בסיומן קי"ד בבואר הלכה, ענין שם, וצריך עיון, עכ"ה. והרי ברית ותורה אינו הוכרח בעלמא וע"פ ס"ל להשע"צ לדעת הראב"ה מועיל לאומרם לאחר הברכה א"כ הכא נמי יועיל לומר זכר ליציאת מצרים לאחר הברכה.

ובאמת בעמק ברכה [ברכת המזון עמ' ס"א אות כ'] תמה ע"ד השעור הציון, דמנ"ל שגם בדברים שהם מנוף הברכה מהני לאומרם לאחר הברכה, ועיי' בספר אשר לשלמה מועד סי' י"ב שג"כ עמד בזה.

יג' הוכחת שו"ת גור אריה יהודה מהראב"ה דמשיב הרוח הוי הזכרה ואינו ממטבע הברכה והראוי בשו"ת גור אריה יהודה או"ח סי' י"ז דהיה פשיטא ליה דרק בהזכרה שייך לאומרו לאחר הברכה, דדון שם בבואר שבראש חודש התפלל ושבח יעלה ויבוא וחזר והתפלל והזכיר יעלה ויבוא ושכח משיב הרוח בימות הגשמים אם צריך לחזור ולהתפלל.
וכתב דכיון דמבואר בסי' קכ"ז באם שכח שליח ציבור ולא הזכיר יעלה ויבוא עד שהשלים תפלה אין מחזירין אותו שהרי תפלת המוספין לפניו שהוא מוכיז בה ר"ח, וע"ש במג"א ס"ק ג' בשם מנחם עזריה דאף ביחוד שלא הזכיר ר"ח בשחרית והתפלל מוסף א"צ שוב להתפלל, ולפ"ז חזו"ן דלא אמרינן כיון דלא הזכיר ר"ח הוי כאילו לא התפלל אותה תפלה, רק דאמרינן דאותה תפלה שחזית יצא רק דלא יצא מה שמוחזיק להזכיר ר"ח, לכן כשהתפלל מוסף שהזכיר כבר ר"ח במוסף יצא, וכן מוצא בסי' ק"ח סעיף י"א דבלא הזכיר ר"ח במנחה אין להתפלל במעריב רק בתורת נדבה, עיי' בתוס' דברכות דף כ"ו ע"ב בד"ה טעה.